

релігійних організацій. Поправки, що враховані у редакції до другого читання і схвалені депутатами, не вирішують існуючих проблем, повністю позбавляють законопроект сенсу і не відповідають громадській думці, зокрема, зверненню Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій від 24 червня 2005 року.

Таким чином, до другого читання законопроект №4389-1 був представлений у редакції, яка повністю нехтує інтересами релігійних організацій, ускладнюючи процедуру набуття ними статусу юридичної особи та створюючи нову правову колізію. Тепер є незрозумілим те, у якому порядку релігійні організації набуватимуть статус юридичної особи і до якого органу треба звертатись – чи до органів, передбачених статтею 14 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, а чи ж до Міністерства юстиції України, яке несподівано отримало повноваження реєстрації релігійних організацій відповідно до пункту 4 статті 3 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” (у схваленій редакції від 22 грудня 2005 р.).

З огляду на це, виглядає дивною позиція радника Президента України Ксенії Ляпіної та Головного юридичного управління Верховної Ради України, які без зауважень підтримали нову редакцію законопроекту. Це свідчить про зневажливе відношення до думки Церков і релігійних організацій у вирішенні зазначених проблем, оскільки з прийняттям цих поправок Верховною Радою України на пленарному засіданні від 22 грудня 2005 року були створені ще гірші умови для діяльності релігійних організацій навіть ніж ті, які існували до їх прийняття.

Висновок . Схвалені законодавчі зміни не вирішують правової колізії між Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” та Законом України “Про свободу совісті та релігійні організації”, для релігійних організацій залишається проблема “подвійної” реєстрації та виникає нова правова колізія, що не враховує громадської думки і потреб суспільства. Вирішуючи питання про необхідність впровадження принципу “єдиного вікна” та спрощення реєстраційних процедур для підприємців, держава не повинна створювати перешкод для діяльності релігійних організацій, які є на боку, й більш соціально-активними інституціями і потребують державного захисту. Залишається сподіватись, що Президент України накладе вето на прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про внесення змін до статті 3 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”» і рекомендуватиме парламентарям врахувати думку Церков і релігійних організацій.

*В. Агеев **

Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" 1991 року з точки зору індивіда та малих релігійних організацій

Обраний Україною курс на входження в європейське співтовариство потребує приведення вітчизняного законодавства із всіма його пострадянськими казусами у відповідність з нормами європейського права. Попри те, що Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" вважається одним з найдемократичніших у світі, спробуємо критично проаналізувати його з точки зору релігійної (не обов'язково віруючої) людини та невеликих релігійних об'єднань.

Перше, що кидається у вічі після прочитання закону та ознайомлення з механізмами там наявної імплементації, його надзвичайна забюрократизованість. Закон явно спрямовано не на віруючого індивіда, а на юридично оформлені (через складну і нудну процедуру) організації. В питанні формулювань його положень автори виявилися надзвичайно абстрактними. Конкретного в ньому не сказано майже нічого, а для зменшення клопоту з релігійними утвореннями, держслужбовцями, все, що стосується релігійності, зводиться до індукції церковних громад до рівня звичайних юридичних організацій, ігноруючи при цьому незареєстровані організації та індивіда, релігійну особу як таку – найменшого і основного (з точки зору ліберальних, демократичних цінностей) носія релігійності.

З незрозумілих причин Закон обмежує форми, в яких можуть існувати релігійні організації. Якщо великим церквам з розгалуженою організацією і зручно будувати свої стосунки за принципом держава-юридична особа (хоча зводячи церкву до такого статусу в своїх очах, держава принижує водночас саму себе, відмовляючись бачити в церкві провідника духовності, організацію, яка робить людей і світ кращими), то це може не бути зручно дрібним за кількістю прихожан організаціям. Європейські моделі державно-церковних відносин часто відмовляються від побудови таких складних стосунків.

Закон також обмежує мінімальну кількість засновників організації до десяти. Незрозуміло, чому обрана саме ця цифра? Мабуть з міркувань нацбезпеки, однак для створення місцевого релігійного об'єднання, особливо для вихідців з віддалених країн, навіть ця цифра буде завеликою. Саме тому ця норма

**Аспірант Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України*

часто викликає критику ліберальних законодавців як така, що спрямована на дискримінацію релігійних меншин.

Навіть реєстрація громади, згідно Закону та підзаконних актів, вимагає підготовки цілого пакету документів, для чого потрібно виділити окрему людину, яка тільки цим і займатиметься. Перереєстрація, яка здійснюється час від часу, також приносить безліч турбот малим общинам. Тому в статистичних відомостях часто бачимо, що деякі общини зареєстровані в графі одного року, на інший рік зникають, через рік знову з'являються.

Фактично, благо від легалізації (тобто реєстрації в державних органах) для релігійної організації одне – вона стає юридичною особою і може офіційно заключати трудові договори й судитися для "задоволення своїх прав" і отримує велику кількість обов'язків на кшталт "не займати свободу і гідність, життя і здоров'я" громадян, не кажучи вже про те, що ці поняття є надто абстрактними і визначити їх порушення дуже важко. Фактично держава тут бере на себе роль Господа Бога, бо ж тоді вона знає краще за релігію те, а чи ж відбулися всі ці насилля над свободою, гідністю. А Державна медична система здатна адекватно визначити нанесення здоров'ю шкоди. Якщо ж релігійна організація зацікавлена лише в активній "обрядовій та богослужбовій діяльності" і не вважає потрібним покладатися на державу в своїх зовнішніх стосунках, а всередині у неї все добре, то нічого хорошого реєстрація їй не дає і нічого хорошого Законом їй не забезпечується. Проте, однак якщо така мала організація почне рости, не реєструючись, нею зацікавиться відповідна структура в складі СБУ, до неї стануть звертатися чиновники з різними питаннями, які в таких організаціях викликають нерозуміння та щирий подив (особливо, коли виявляється, що ці питання задаються серйозно).

На жаль, Закон не вказує на адекватні способи контролю за місцевими органами, якщо ті відмовляють в реєстрації громаді, яка дотрималася усіх вимог, або штучно затягують реєстрацію чи питання повернення або використання майна. Практика років незалежності України показала, що такі зловживання відбуваються дуже часто, а процедура "відновлення справедливості" практично відсутня.

Звичайна релігійна (не віруюча, а саме релігійна) людина, як виявилось, не може скористатися навіть поблажкою в Законі стосовно альтернативної служби, зокрема тоді, коли вона є членом незареєстрованої незначної конфесії або взагалі не належить до жодної з конфесій, однак в силу внутрішнього досвіду або "переконань" не збирається вбивати кого-небудь ради такої химерної цінності як держава, а чи ж, взагалі брати до рук предмети, телеологія яких полягає у позбавленні життя живих істот. Адже такі предмети несуть негативну енергію, до якої представники течій, що практикують медитацію й ахімсу можуть бути дуже чутливі, хоча частина 4 ст. 35 Конституції гарантує, що у випадку, коли виконання військового обов'язку громадян суперечить їх релігійним переконанням, то його виконання може бути замінено альтернативною (невійськовою) службою. Довести у військкоматі свої індивідуальні релігійні переконання сьогодні практично неможливо.

Спробуємо проглянути конкретні формулювання, які викликають особливо багато питань з точки зору демократичних правових систем.

У Статті 3 Закону слова "відправляти релігійні культи" звучать принаймні дивно. Відразу виникають асоціації стосовно якихось ритуальних таємних дійств та страшних деструктивних культів. Чому б в новій редакції не сформулювати по-європейськи "здійснювати свою релігійну практику/діяльність".

У Статті 12, де йдеться про вимоги до Статуту, вимога вказати місцезнаходження громади (п. 1) є порушенням демократичних норм і пострадянським архаїзмом на кшталт "прописки", адже громада може не мати постійної адреси. Така вимога призводить до необхідності перереєструвати статут з кожною зміною. Це положення не враховує наявність тих релігійних організацій, які існують винятково у віртуальному просторі (віртуальних інтернет-церков, молитовних сайтів тощо). П. 3 "майновий стан релігійної організації" – із ст. 12 також звучить неясно, зокрема, для прикладу, чи повинна церква звітувати за кожного купленого компютера чи модема, як всіляка юридична організація, а чи ж ні.

Стаття 14 Закону звучить так: "У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, може зажадати висновок місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів, а також спеціалістів. У цьому разі рішення про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій приймається у тримісячний термін". Відразу ж постає питання: як неспеціалісти - люди, що сидять в сільрадах, можуть вирішити щось адекватне? Адже зрозуміло, що такі питання мають виноситися на розгляд компетентних, незаангажованих і толерантних фахівців. Термін "у три місяці" також виглядає ремінісценцією радянських часів, коли не було швидких засобів зв'язку і чиновники могли вирішувати *що* завгодно і *як* завгодно довго. Для нормальної демократичної країни цей термін потрібно скоротити до щонайбільше одного тижня.

Стаття 21 Закону зазначає, що іноземним громадянам для проповіді потрібно вести свою діяльність і потрапляти до країни "за офіційним погодженням з державним органом, який затвердив статут...". Виходить, що якщо немає зареєстрованої організації зі статутом, то запросити закордонного проповідника нікому. Тоді постає питання, а чому його не може просто запросити громадянин України, або кілька громадян України, яким на сьогодні доводиться створювати під приїзд духовного вчителя цілу юридичну організацію, а потім незрозуміло як її закрити. Таке формулювання статті Закону створює штучні і безпідставні перешкоди релігійним діячам і віруючим. Відсутність базової релігієзнавчої освіти і стереотипи чиновників змушують їх сприймати заявки незвичайних для них релігій як прояви шпигунської/терористичної діяльності і забороняти або взагалі обмежувати візити іноземних проповідників і священнослужителів, в той час як вони часто сприяють підвищенню загального рівня культури та духовності українського народу.

У статті 29 Закону читаємо: "Державний контроль за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації здійснюють місцеві Ради народних депутатів та їх виконавчі комітети". Знову в ній нічого не сказано про компетентність цих органів. Було б доцільніше законодавчо визначити роль експертів-релігієзнавців при цих органах.

Стосовно "відокремлення школи від церкви, забезпечення світського характеру системи державної освіти" вже наламано багато дров, проте варто сказати, що розв'язання цієї проблеми однаково не влаштовує жодну з сторін при цілковитому униканні питання держслужбовцями. Тому потрібно вказати на необхідність державної підтримки церковних навчальних закладів і зменшення труднощів у визнанні дипломів, виданих церковними навчальними закладами. Водночас держава має контролювати нормальність викладання в таких школах тем, що стосуються людської сексуальності. Адже, як показує практика, ігнорування таких тем в системі початкової освіти часто призводить як до елементарної необізнаності в даній сфері, так і до психічних хвороб (істерій, неврозів, шизофренії, різноманітних параної тощо) саме внаслідок неправильного сексуального виховання в християнських навчальних закладах, тобто маємо нанесення шкоди "свободі, здоров'ю, гідності"...

З точки зору здорового глузду, суперечки стосовно релігійної освіти в середніх школах варто просто вирішити введенням у школах такого навчального предмету як релігієзнавство – для того, щоб молодь отримувала незаангажовану інформацію про всі релігії і водночас змалку розвивала в собі толерантність до інших. Вибір релігії – справа індивідуальна і має вирішуватися особливо обережно, тому найкраще що може зробити держава – дати поколінням, що підрастає, максимум інформації і водночас не давати можливість різним конфесіям втручатися в процес освіти з метою самопропаганди, адже це порушує відповідну статтю Конституції України.

Держава ніяк не допомагає релігійним освітнім закладам, в той час, як вони знімають частину навантаження з державного бюджету на учбову сферу. Доцільно законодавчо прибрати податки для релігійно-учбових організацій і, можливо, заохотити такі починання певними дотаціями, пільгами тощо. Водночас варто спростити отримання такими закладами акредитації.

Отже, підсумовуючи проблему освіти, варто вказати на необхідність демократичного і толерантного вирішення питання релігійної освіти в школах. Єдине рішення, яке б задовольнило всі сторони – це, безперечно, викладання релігієзнавства. Саме воно давало б всебічну освіту щодо всіх релігійних і культурних традицій, релігійних й етичних норм, не зупиняючись на одній вузькоконфесійній точці зору.

Оглядаючи Закон помічаємо ще один цікавий пункт: недоречно в ньому звучить наступне формулювання: "гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі й гуманізму, громадської злагоди й співробітництва людей незалежно від їх світогляду й віровизнання". Все дуже гарно, але "мораль" – поняття відносне. Воно походить від слова "morte" – "смерть" і ніякого посутнього стосунку до релігії не має. В філософії ж воно інтерпретується часто неоднозначно (фактично, наука досі не виробила єдиного загальноприйнятого погляду на мораль, а у різних релігійних системах воно трактується дуже по-різному). Саме тому це термінологічно невизначене слово в Законі про релігію не слід використовувати.

Таким чином, базовий закон, який має регламентувати релігійну діяльність, насправді залишає серйозні лакуни стосовно наступних важливих питань регулювання державно-церковних стосунків:

У Законі не вказуються шляхи вирішення проблем наступного характеру: що робити, коли "посягання на життя, здоров'я, свободу і гідність особи" є частиною "справляння культу" і прихильники даної конфесії зовсім не проти цього в силу певних, не відомих державі причин.

Проблема місіонерської діяльності. Вона повністю залежить від примх держслужбовців. Яскравим прикладом цього може те, як буддиського миротворця Дзенсея Тарасаву одного разу суто в силу бюрократичних факторів "видворили" з України).

Загалом Закон залишає забагато повноважень місцевій владі, що на практиці нерідко призводить до прямого нехтування правами людини.

Від такого важливого Закону громадяни очікують регламентування таких надзвичайно важливих для держави і нації питань, як підтримка наукового дослідження релігії та книговидавництва, спрямованого на поширення інформації про релігії та інші культури, для підвищення рівня релігійної інформованості та толерантності населення. Закон повинен зобов'язувати державні органи сприяти порозумінню між церквами і вказати конкретні механізми у підзаконних актах, інакше його ефективність буде незначною, особливо за умови нечіткого обумовлення необхідності та шляхів захисту релігійних меншин. Бажано також, щоб держава всіляко сприяла будівництву нових культових споруд релігійними організаціями, особливо таких, що можуть стати витворами мистецтва. Цим можна дещо підняти культурний імідж України.

Таким чином, кожній свідомій людині стають зрозумілими небезпеки, які несе в собі сучасна редакція Закону. Приведення цього документу у відповідність з європейськими нормами демократії спростило б і бюрократичну плутанину, і водночас дало б чіткий статус релігійним організаціям та вирішило б більшість насущних проблем релігійного життя України. Зробити це потрібно якнайшвидше, адже релігія – найбільший духовний скарб народу. Ставитися до неї Державі потрібно принаймні з повагою, якщо не з розумінням.

*Р. Небожук**

Церковно-державні відносини в галузі освіти в Україні

Питання впливу християнських цінностей на освітньо-виховний процес потрібно розглядати в контексті того факту, що Україна – європейська держава, де християнські корені візантійської традиції сягають початків її державності, освіти, культури – всіх, без винятку, сторін суспільного буття. Свідченнями тому є численні пам'ятки храмів і церковної письменності, богословських шкіл і релігійних наукових установ, творів сакрального мистецтва і незліченні імена святих та праведників.

Європейський вибір для української держави мав би означати вдосконалення та приведення у відповідність з вимогами демократичного громадянського суспільства та міжнародно-правовими актами, що ратифіковані Україною, правової бази церковно-державних відносин в галузі освіти, адже духовне самовизначення особистості вважається повноцінним лише тоді, коли воно у своїй внутрішній сутності не спричинене зовнішніми силовими, спонукальними чинниками, коли воно, як таке, підвладне лише поклику совісті індивіда. Як доведено сучасними науковими дослідженнями, віра є природною, необхідною складовою свідомості — індивідуальної чи колективної¹⁵⁸.

Статут ООН (1945 р.) містить положення про заборону дискримінації за релігійною ознакою. Загальне зобов'язання про захист прав людини, відображене у ст.ст.55 та 56, включає свободу релігії. *Загальна Декларація прав людини*, прийнята ООН (1948 р.), містить перелік прав і свобод, які були сформульовані у XIX і розвинуті у XX столітті. *Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод* (1950 р.) теж проголошує у ст.9 свободу думки, совісті та релігії однією з основ демократичного суспільства.

В Протоколі до європейської *Конвенції про захист прав і основних свобод людини* з 1950 року чітко зазначено, що жодна людина не може бути позбавлена права на освіту, а держава має поважати право батьків відповідно до їх релігійних і філософських переконань забезпечувати освіту і навчання своїх дітей.

Широко трактує право на релігійну свободу, і в тому числі право і на релігійну освіту Декларація про ліквідацію усіх форм нетолерантності та дискримінації на підставі релігії чи переконань 1981 року. У цьому документі, окрім потвердження дотихчасових стандартів, право на релігійну освіту було утверджене як суб'єктивне, власне *право релігійних організацій організувати навчання релігії публічно чи приватно, індивідуально або разом з іншими в місцях відповідних для цього* (ст.б)¹⁵⁹.

* Керівник комітету у справах освіти УГКЦ

¹⁵⁸ Костицький В. Релігія і Церква в Україні: політико-правові проблеми // Релігія і закон: проблеми правового врегулювання державно-церковних відносин: Збірник матеріалів.— К., 2002. – С.26.

¹⁵⁹ Цит. за: Коваленко Л., Небожук Р. До проблеми релігійної освіти у світській державі та християнського виховання як необхідних складових побудови високодуховного громадянського суспільства в Україні // Релігія і закон: проблеми правового врегулювання державно-церковних відносин. – С.98-105.